

משחק-מילים: „עשהאל“ לאהרון מגד

משה פלאי

הרומאן החדש של אהרון מגד, „עשהאל“, הוא סימפטומאטי, לדעתי, להתמודדות קשה הנערכת עתה בתוך-תוכה של היצירה הסיפרותית בישראל, בעיקר זו הנוצרת על-ידי דור הסופרים הצעירים אשר הפך עתה – בדרך הטבע – להיות דור הסופרים הבכירים.

נראה, כי הסיפרות העברית הנוצרת עתה משקפת חבלי-לשון שבהם היא מתחבטת. ההתלבטויות הלשוניות וה„מהפכים“ הקשים העוברים על הלשון מוצאים את ביטויים באופנים שונים ומשונים במסגרת היצירות העבריות וסיפורו החדש של מגד משמש דוגמה לכך.

עשהאל הוא בחור תמהוני, יליד מושבה בגליל, שאביו מת שלושה חודשים עובר ללידתו, והוא היה נתון למרותה של האם, השואפת להגשים בבן את תיסכוליה. שני מאורעות טראומטיים אירעו לעשהאל: פעם נפל עשהאל בילדותו מעל חמור, לקה בראשו, ולכשניעור מהתעלפותו הרגיש, לדבריו, „כאילו אני לא אני, אלא מישהו אחר“ („עשהאל“, עמ' 28). תאונה דומה חוזרת ומתרחשת בעת שירותו בצבא, ומאז „דברים מוזרים קורים לי“ (עמ' 42).

הוא חסר שורשים, עובר כמי שכפאו שד בלישכה לסטטיסטיקה, ומאז פגש את איה הצעירת („הנס הגדול ביותר בחיי“, עמ' 18), הריהו מתרועע עם חבריה האומנים ואנשי הבוהימה. הוא נמשך אל איה, אולי משום שהיא מאפיינת לגביו את ההיפך הגמור של אמו, ומקומה – את היפוכה של המושבה. אך גם בחוגה של איה אין הוא מוצא את מקומו, וסופו, שלאחר מות האם הוא חוזר למושבה שממנה נמלט תחילה, עם שאיה עוזבתו.

ספרו של מגד „עשוי היטב“, מעשה חושב. המחבר „זורע“ מוטיבים לאורכו של הרומאן, מרבה ברימוזים-מוקדמים ובחורות מילוליות שכוונתן להיות משמעותיות. דיבוי הסמלים אף הוא נועד להעניק משמעות לסיפור. כמו כן נראה, כי יש פה ניסיון להעניק לסיפור „עומק מיתי“.

אהרון מגד, עשהאל, הוצאת עם עובד, חל-אביב, תשל"ח.

רא עקא, שהטכניקות הנזכרות עשויות כהלכה ובנויות היטב, אך אינן באות לידי שלימות של-ממש, ומשמעותן המתבקשת נותרת בלתי-מגובשת ועשויה-למחצה. נבחן נא, לרוגמה, את השימוש בשמות חיות ובהופעת שרצים למיניהם בסיפור. לעשהאל יש משיכה לנחשים מילדותו. הנחש קשור באהבתו הראשונה (עמ' 103), הוא מסייע לחוקר במכון הביולוגי ב„חליבת“ ארס נחשים (עמ' 97-93), אך בקרבו „מודחל“ נחש, „מודחל בשקט, לאט-לאט, מפיק טיפות סמיכות“ (עמ' 15). הוא הווה, כנראה, חזיונות על שפיפון (92). אמו מעוצבת בזכרונו כמי שהרגה פעם אחת נחש שחור במעין טקס מילחמתי קדום (96).

הנחש הוא הוא הארוס, שהאם מתנכלת לו. באחד מחלומותיו, עשהאל נכנס עם איה האובתו אל הרפת, הוא מבחין בנחש שחור, ולפתע נכנסת אמו עם טוריה והיא אומרת להכות „בנחש“: „אך אני תופס את הטוריה וצועק בחמת-רצח: צאי מכאן! צאי!“ (63). איה, כשמה, חייבת, איפוא להיות עוף דורס, כאותה, „ציפור גדולה ושחורה, נץ, או עיט“, אשר היא עצמה ציירה בתיפאורה, ואשר העידה „על משהו רע“ (19). הוא חולם על ציפור שחורה הקוראת „ארשף“ ליד המקום בו נפל אביו, נזכר בציפור שציירה איה, „ובאותו יום ... ראיתי את איה“ (21).

לאחר מעשה אהבהים של עשהאל בדימונה מוכא קטע פיוטי בכותרת נפרדת, „השפיפון“, שבו מתואר כיצד השפיפון מריח דם חם: ציפור פצועה נחתה על החול, והוא מכיש אותה (92).

אך בדיקת הסמלים אינה מעלה אחדות ביצירה. השימוש בקטעי פיוט דוגמת „השפיפון“, כגון „הזיקית“ ו„הקיפור“, יוצרים ביזור, פיזור ובלבול. ציפורים מתעופפות כהנה וכהנה (34, 81, 231), ומשק כנפיהן מותיר נוצות מעופפות באוויר ותו-לא. כל שקרא, דרך משל, את „שלושה ימים וילד“ לא. ב. יהושע, שאף בו נעשה שימוש בנחש כסמל וכן בשמות חיות למיניהן, יידע להבחין בין סמלים ומוטיבים המתפקדים בגיבוש היצירה ובין אלה היוצרים מבוכה ומבולקה.

כאמור, קיים ניסיון ליצור רקע מיתי בסיפור, ולעצב את עשהאל כדמות בן השונמית. הוא כותב שיר על הסיפור התנכי, ומוסטפה, הצייר הדרוזי, מצייר את המאורע כאילו קרא את מחשבותיו. כמובן, קיימת קירבה כלשהי בין שני המאורעות, שהרי גם עשהאל „קם לתחייה“ – אך קירבה זו הינה מלאכותית, היא מסרבלת את המיבנה וזורעת ציפיות המביאות בסופן לאכזבה בלבד. האם עשויה להיות דמות „האשה הגדולה“, אך יקשה לקשר עיצוב מיתי זה עם עיצובה היותר נאמן של האם כ„ארץ-ישראל עצמה, ממש ארץ-ישראל“ (189). אכן, מגד היטיב לאפיינה כבת „דור המייסדים“, הן בלשונה, הן במעשיה, והן בתפיסת עולמה.

עיצוב דמותו של התמהוני ברומאן זה מעוררת שאלות רבות. אומנם בעבר הצליח מגד בכמה מיצירותיו לשרטט דמויות של התסהפת, או הכסיל, „הלוקח את הדברים ברצינות“ ונמצא במאבק ערכי עם החברה הצינית וכבדיה. על עיצוב דמותו של שלומיק ב„חרוה ואני“ שורה נימה אותנטית ואמינה. דמות הגיבור ב„עיר הלכנה“ מעוררת הזדהות עם הבעיות המוסריות שהיא מעלה.

אך עיצובו של עשהאל התמהוני — מתמיה. פעמים אחדות אומר עשהאל לעצמו כי „עלי לברר לעצמי כמה דברים“ (41, 42, 76). המזכיר את דברי האביהמורה בסיפורו של א. ב. יהושע „בתחילת קיץ 1970“ — אך הדברים אינם מתבררים לא לו ולא לקורא. ביחסו של עשהאל לשפה העברית נעשה ניסיון מעניין לאיפיון הדמות, ואולי אף בקביעת עמדה לינגוויסטית. עשהאל מאמין בכוחן של המלים הכתובות: „מלווה אותי פחד מוזה-שהמלים עלולות להמית את מה שעובר עלי באמת. כי למלים הכתובות יש כוח להחיות, אבל הן עלולות גם להמית“ (18). „מלשים“, חושב עשהאל, „יש להן נשמה כמו לחפצים“ (53).

טוב ויפה נבחן כוחן של מלים.

מילת-מפתח בביטויים המילולי של חיי הנפש של עשהאל היא „הזדרחות“: המלים „מזדרחות“ בספרים (14); מאורעות מרכזיים בחייו מצוירים כ„הזדרחות“ — לאחר התאונה שאירעה לו בצבא (225), עם מות אמו (200), מגיע עם איה (125), ולסוף, כשהוא נזכר בתאונה בילדותו — הנפילה מעל גב החמור (231).

אך מהי משמעותה של „הזדרחות“ מעורפלת ומשעשעת זו — לא ברור כלל. ברוק אפשר למצוא, כי בניגוד ל„הזדרחות“ זו של הבן, האם מספרת על „זריחה“ נהדרת שראתה — כמילת-מפתח לחוויותיה-שלה (188). אך „יישוב ברוק“ אינו מצדיק שימוש מעין זה.

תאמר: ביקש מגד לעצב את לשונה הרהוטה והעשירה של האם, בת דור המייסדים, כ„עברית של שבת“ (ראה, למשל, עמ' 24). בניגוד לסיגנון מחשבתו ודיבורו של עשהאל, הבן, עשהאל, לעומתה, מחדש מלים, כנוכר, אולם יקשה להניח, שהאקדמיה ללשון העברית תקבלן, או שיש בחידושי משום ייצוג העברית החדשה (בניגוד ללשון המקורות שבפי האם). כי לעשהאל דרך מיוחדת — נאמר: תמהונות — המתאימה לכליבול הנפשי המצוי בו. התיפאורה, לגביה, היא „עלומית“ (19). הוא הולך „להיכנף“ בהצגה (20); הלטאה „מלטפסת“, כלומר: מטפסת ומלטפת (54); אופירה בחורה „מנותקת“, דהיינו: מנותקת ומרתקת; וכן „מלבררת“ — „לבדה בודה דברים מלבה“ (54); העולם „מזדררת“ — מסתחרר וזוהר (68); „דובדבאים“ — מוגטאז של דודאים ודובדבנים (82); עולם „עפיו“ — המורכב מפיפה ויפהפה (121). וכן: כשלין, מתחפר (102), מתוסגל (123) וולתן.

אנו נוטים להאמין לעשהאל הקובע ש„אני נגרר אחר המלים של עצמי. לפעמים אפילו באופן בלתי-הגיוני (123). אך האם גם מגד עצמו נגרר אחר המלים?

נראה, שיסוד התופעה הלשונית המזורה הזאת — באם שלשונה רהוטה, שכן היא משתמשת — פעם אחת — במלה הלגיטימית „מרוטפשת“ (106).

איזו נשמה מוצאים אנו במילותיו אלו של עשהאל? מה כוחן של המלים הכתובות הללו האם הרמזיה לחשיבות המלים (התייחסותו של עשהאל אליהן, כאמור) אכן מצדיקה עצמה מעבר לאיפיונו (ויש לומר: איפיון זה, בלא הרמזיות לחשיבות — עשוי היה להיות לגיטימי) כמבולבל „מזדרח“? האם המוגטאז הלשוני הזה אומר לנו משהו שאינו בגדר מישחק-מלים?

ואפילו אם ביקש מגד לבטא באופן סאטירי את השימושים המקובלים באחרונה בישראל, כגון „שבתרות“, מטבע חסר-חן, הרי שהדברים אינם הולמים את טון הרומאן כלל ועיקר, שאינו סאטירי.

דומני, שמגד משקף נאמנה את חיבוטיה של הלשון, ואם זו הייתה כוונתו, הרי שהיטיב לעשות. ברם, לעיתים נראה, שמישחק-מלים לפנינו ביצירה מעניינת זו, הגורמת אכזבת-מה לקורא המעריך את מגד ויצירותיו האחרות.